

Erdélyi István

Menekülés

Anyám kulcsra zárta házunk kapuját és mélyen kabátzsebébe süllyesztette a kulcsot. Talán megfordult fejében az, hogy egyszer még visszatérünk...

Mi váltotta ki ezt a nagyon súlyos döntést, a szinte váratlan menekülést? Alig egy héttel múlt akkor még el a 13. születésnapom, amely előtt két nappal, 1944. augusztus 26-án a román hadsereg felmondta a németekkel megkötött háborús szövetségi szerződését, és átállt az ellenség, a Szovjetunió oldalára. Világos volt számunkra, hogy azonnal menekülnünk kell, hacsak nem akarunk ismét az orosz csapatokkal valószínűleg rövidesen bevonuló románok kezére kerülni!

Előzmények

A trianoni békediktátum nyomán Erdélyben minden gyökeresen megváltozott. Anyámat, apám jövőbeli feleségét, aki szintén postatisztviselő volt, a román postai vezetőség harmincegyszer (!) kötelezte nyelvizsga letételére, amit ő maradéktalanul és sikerrel teljesített végül még Bukarestben is. Ez még a húszas évek második felében történt. Apámmal az aradi főpostán ismerkedett meg, ahol akkor mindketten dolgoztak. Onnan már mint férj-feleséget Nagyváradra, román nevén Oradea Maréra helyezték őket át 1930 táján. Én már aztán ott születtem. Váradi sorsomról most nem akarok részletesebben írni, az életpályám másik lapjaira tartozik. Apámnak már az első nyelvizsgáján sem volt sikere, jöllehet ő szerintem legalább olyan jól tudott románul, mint anyám. Ennek következtében azonnal felmondtak neki, és csak a várad-olaszi református egyháznak köszönhetően lehetett aztán az egyházkerületi adóhivatalban tisztviselő, mivel egyébként közgazdasági középiskolát végzett.

1940 nyarán hatalmas boldogság köszöntött ránk, Észak-Erdélyt visszacsatolták az Anyaországhoz! A bevonuló magyar seregeket anyámmal mi is virággal vártuk a város főutcáján, a Közkórház előtti járdán, ahová lejöttünk a Vörösmarty utcában bérelt kis házunkból. A lelkesedés leírhatatlan volt. Pár napra rá apámat visszavették a postára, de mivel többéves kiesése volt a postai hivatali gyakorlatból, gondnoknak nevezték ki a főpostára. Ez még szeptember első napjaiban történt. Rövidesen megjelentek Bukarestből azok a szakemberek, akiknek az volt a feladatuk, hogy leszereljék az összes postai műszaki berendezést, és el is vigyék természetesen magukkal. Ugyanezekben a napokban, mivel több román postai tisztviselő visszament a Regátba – így neveztük akkoriban Ó-Romániát –, Budapestről is érkeztek új szakemberek ezek helyébe. Köztük volt az a műszerész fiatalember is, akit Horn Dezsőnek hívtak, belőle lett aztán jóval később, Magyarországon közlekedés- és postaügyi miniszter. Neki volt illegális oldalfegyvere (talán azért, mert titkos szociáldemokrata párttag volt), az apámnak meg legális, mivel ő meg főgondnok volt, nos, ők ketten rászégezték

pisztolyaikat a bukaresti bizottság átvételre kijelölt tagjaira, és elkergették őket a postáról. Az apám emiatt „horthysta kitüntetés” kapott, ahogyan ezt később, 1946-ban emlegették. Ez a kitüntetés volt a fő oka menekülésünknek, hiszen ha ott maradunk Váradon, akkor apámat az 1944-ben visszatérő románok már küldték is volna például a Zsil-völgyébe, halálos közmunkára...

Indulás előtt vagy két nappal, apám fél méter mély kis gödröt ásott ki az udvarban álló fásszínben, és abba belerejtette azt a bádogból készült nagyocskos fémdobozt, amely hatszemélyes, színezüst asztali készletünket tartalmazta. Anyám csak egy kávéskanalat meg a merítókanalat vette magához.

Az idő rohant, a házunk előtt az egyik reggelen már ott állt az egylovas társzekér, amelyre felpakoltuk mindazt, amit a legszükségesebbnek éreztünk, vagy inkább azt, amit lehetett. A társzekér alacsony deszkapereme nem adott erre komoly lehetőséget. Rákerült ágynemű, az apám katonaládája az értékeesebb apróságokkal: családi fényképek, ékszerek, meg néhány könyv a szép könyvtárunkból (közöttük az a Károli-biblia, amelynek az új kiadását még apám szervezte meg Váradon), aztán az imakönyve, anyám imakönyve, a TIT által kiadott *Kincses Könyv*, Kuliffay Ede kis könyve Erdély történetéről (1876), az apám által írt két kis turisztikai brossúra, latin nyelvtanom és szótáram, anyám szakácskönyve, apai nagyanyámnak, Chorusz Konstanciának az 1867-ben, egyik hódolója által neki ajánlott kis verseskönyve, kis album szentföldi növények megszáritott szirmaival, meg a személyi okmányok. Iskolai bizonyítványomat két nappal az indulás előtt vettük át a Premontrei Gimnáziumban. Anyám, aki természetesen nem is tudott elköszönni távoli, zalatnai rokonaitól, a saját dolgait picit bőröndjébe rakva tette fel a kocsira. Egy másik bőröndbe raktuk bele a két nagy bélyegalbumunkat meg a családi fényképeket tartalmazó albumokat, egy kis lakkdobozkát, amelyet anyám még a század legelején vett valahol Erdélyben egy házaló japántól. Nagyobb faládjába raktuk bele a legszükségesebb konyhaedényeket, evőeszközöket, tányérokat, meg az ennivalót. Abba kerültek még apám vadászfegyverei, hátizsákjai, szeges hegymászó cipője, távcsövei, kulacsai és szeges turistabotja. Ezüst zsebóráját, melynek fedelén hegymászó jelenet volt ábrázolva, természetesen zsebre tette. Nekem sikerült elhoznom a sakk-készletet meg a merklin összerakós fémjátékot. Zsákokba tömtük bele a ruhaneműinket. Nagy mosóteknőnk fogadta be a serpenyőket, kisebb lábasokat és fazekakat, a húsdarálót, zöldségreszelőt, no meg néhány szerszámot, kisbaltát, kalapácsot, kis fűrészst, harapófogót stb. Anyám egyik legnagyobb fájdalma az volt, hogy ott kellett hagynia varrógépét. Odabent a szobákban ott maradtak a festmények, a vitrin tetején apám vadásztrófeái: szarvas- és őzangancsok, kitömött madarak. Ott voltak apám megnyert sportserlegetei, egyéb szép díjai (a század elején stafétafutó volt, meg szülővárosában, Aradon futballozott is az egyik kitűnő csapatban, később pedig céllövészettel foglalkozott). A vitrinben is sok szép és értékes dolog volt: ásványok, köztük az úgynevezett stúfák, azaz kvarcdarabok, amelyekben ott fénylettek a vékony aranyerek. Anyai nagyapám ugyanis a zalatnai aranybányáknál dolgozott mint vegyésztechnikus, és több érdekes ásványt kapott bányamérnök fiától, aki meg a szomszédos Abrudbányán dolgozott. Haláluk után ezek aztán mind ránk szálltak. Különben a trófeákból jutott még a falakra is odabent, vaddisznóagarak meg vadászképek. A faskamrában ottmaradtak a lapátok, ásók meg egyéb

kerti szerszámok, hiszen már egészen szép gyümölcsöskertet telepítettünk az apámmal. A szekéren legfelülre kerültek a takarók, pokrócok, paplanok, meg egy nagy ponyva. Mindezek tetejébe felültünk ketten anyámmal, és ölünkbe vettük Bobi kutyánkat, kedves házörzönket, „akit” egészen öregkori elpusztulásáig sikerült megóvnunk. Nagy bánatomra a biciklim ott maradt. Apám felvette bőr vadászzekéjét, fejére tette zöld turistakalapját. A bakra a lovat hajtó Sanyi és apám ültek fel. A Sanyi gyerek úgy 18 éves lehetett, talán a kocsitulajdonos Huszárék rokona. A tőlünk balra lakó Bányai bácsin kívül nem búcsúztunk el egyetlen szemközti szomszédától sem, sem Bálintéktól, sem Merzáéktól, pedig jobban voltunk velük. Megindultunk. Kihajtva az utcánkából, a Berkovits Ferenc utcából, már vártak bennünket ott Huszárék a másik kocsijukkal, ugyancsak társzekérral, jobban megpakolva, mert azon csak az asszony helyezkedett el, a férje a bakon ült.

Elhagyva Váradot, irányt vettünk a közeli Biharkeresztesnek, az egykori trianoni határ ismert állomásának. Nem álltunk ott meg, hanem rövid itatás után megindultunk Berettyóújfalu felé. Lassan beesteledett. Az országúton a nyugati irányba menekülő forgalma hatalmas volt. Közben éjszaka lett, ám nem akartunk megállni, hanem bátran mentünk tovább, de hamarosan óriási akadály szorított le bennünket az útpadkára. Velünk szemben sietősen haladó német páncélos katonai alakulatok és oldalkocsis motorkerékpárosok özöne jelent meg. A németek a keleti front, nyilván az Erdélyi-Kárpátok felé igyekeztek sebesen. A menekülőket vagy az árokba szorították, vagy az útpadkára nyomták ki. Az idegesítő motorzaj, nagy ordítózás, egyszóval a zűrzavar akkora volt, hogy szegény Bobi kutyánk, megriadva, leugrott a társzekérről és eltűnt a sötétségben. Kiabálva, nevéen szólítva, mindhárman elkezdtük keresgélni, és hamarosan meg is találtuk az egyik szekér alatt, így aztán újra elhelyezkedtünk a rakományunkon. Lassan-lassan „normalizálódni” kezdett a helyzet, a menekülő oszlopa indulhatott tovább. Berettyóújfaluban meg sem próbáltunk szállást keresni, a holmijainkon igyekeztünk elaludni. Sanyika átment aludni Huszárékhoz. Szeptember első napjaiban jártunk, egyáltalán nem volt hideg, még hajnalban sem nagyon. Sebtében megreggelizve a magunkkal hozott elemózsiból, nekivágtunk ismét az ismeretlennek. A felnőttek úgy döntöttek, hogy nem megyünk be Debrecenbe, hanem mielőbb igyekszünk elérni a Tiszát, hogy azon késedelem nélkül kompon átkelhessünk. Ez megint nem volt egyszerű dolog, mert hosszú kocsisor várta Tiszaroffnál a kompra szállást. Alig jutottunk át a folyón, orosz repülőgépek jelentek meg felettünk, de szerencsénkre csak felderítést végeztek. Megállva a túlparti falu nyugati szélén, arra gondoltunk, hogy majd ott fogunk éjszakázni, de váratlanul magyar csendőralakulatok jelentek meg, és házról házra járva szedték össze az embereket arra, hogy a Tisza jobb partján tankakadályt ásassanak ki velük. Ezt megtudván, azonnal sietve továbbálltunk és amint rövidesen kiderült, megint óriási szerencsénk volt. Másnap, ahogy megaludtunk társzekereinken – a falusiak nem engedtek be házaikba –, megtudtuk azt, hogy az árkot ásó embereket, zömében fiatalokat, orosz repülőgépekről, ahogy azokat akkor nevezték, ratákról, szinte kivétel nélkül legéppuskázták...

Kissé északabbra térve ki, estére megérkeztünk egy kisebb városkába, Jászárokszállásra. A felnőttek egységesen úgy döntöttek, hogy ott megpihe-

nünk. Eldöntjük azt is, hogyan tovább. A főtéri vendéglő kis szállodájában sikerült szállást kapnunk, és végül egy egész hetet töltöttünk el Jung mester, a tulajdonos védelmében. A vendéglőben tisztességes áron tudtunk még étkezni is! Apám azon igyekezett, hogy realisabb híreket kapjon a továbbiakra vonatkozóan. A budapesti rádióból természetesen csak „rugalmas visszavonulásokról” meg egyéb hamis dolgokról lehetett adásokat hallani, katonazene felvezetésével. Apámat mint a váradi posta volt tisztviselőjét mindinkább nyugat felé vezényelték, lépjen ismét szolgálatba Pesten, vagy még inkább arrébb, Győrben. Neki ez egyáltalán nem volt az ínyére, meg volt győződve arról, hogy Magyarország ezt a háborút is végképp elveszítette. Különösen a Don-kanyarba kiharcolt II. magyar hadsereg, meg annak szomszédai, az olasz alakulatok felmorzsolódása után odakint, a rettenetes télben. Anyámmal a postai munkája tekintetében nem volt semmi gond, mivel ő, hároméves lehettem akkoriban, elérte azt, hogy a románok kordedvezménnyel nyugdíjazzák. Sőt később, a magyar érában a nyugdíját még meg is toldották, mivel 1916-ban az olasz fronton szolgált postai telefonosként vagy három hónapig, és kiváló frontszolgálatá nyomán kieszüst vitézségi éremmel tüntették őt ki! Egy hét alatt volt elég időm elgondolkozni azon, hogy gyermekkorom véget ért. Szinte megrohantak a váradi emlékek. Rádöbbsentem, hogy végleg elmaradtak kedves iskolatársaim, barátaim, köztük Kutiák Laci, Fráter Zoli, a 64 diákból álló osztályunkból. Várad. Akkor döbbsentem rá, mit is jelentett nekem a város: ott voltam először a szüleimmel színházban, moziban. Sokat kirándultam a szomszédos szőlőhegyre, ahol Ravasz Miklós bácsinál vidám szüreteket töltöttünk el apámmal. Megmaradtak szép emlékeim a kirándulásokról Révre és egyéb bihari tájakra, nyári látogatásainkról a híres fürdőhelyeken, Püspökfürdön és főleg Félixfürdön. Ezeket már a román érában is kultiváltuk. A visszacsatolás után, vasárnaponként apámmal rendszerint az egyik főutcai nagy kávéházba látogattunk, ahol ő a lapokat böngészte, vagy beszélgetett, esetleg dominózott barátaival, turistaegyesületi társaival. Ugyanis a Vulturii–Sasok Turista Egyesület, amelynek a vezetése már a román uralom idején apámra szállt át, kiváló fiatal magyar embereket egyesített. Ezekkel is tudott ott társalogni. Én meg süteményt ettem és olvasgattam. Az egyik fő olvasmányom ott a Magyar Futár képes újság volt, melynek egyik riportja végül döntő lett egész felnött életemre. Maga a város is mély benyomást hagyott bennem, múzeuma, templomai, parkjai egyaránt. Tudtam, hogy íróink a várost Pece-parti Párizsként emlegették, arról a kis paktáról, melynek partján mi magunk is laktunk a város szélén 1940 előtt, és mint Ady Endre városát. Nem kevésbé mély gyermekkori élményem volt az óvoda sem, ahová szüleim már négyéves koromban beírtattak. Magánóvoda volt, ahol magyar, román, zsidó gyerekeket egyforma szeretettel gondozott Edit és Éva néni. A román tanügyi rendszernek megfelelően csak hétesztendő koromban mehettem elemi iskolába. Természetesen az olasz református egyházkerület iskolájába. Még a román érában is működött ez a magyar református egyházi iskola, ahová két éven át jártam. A visszacsatolás után a tanulást ott folytattam a harmadikkal, és fejeztem is be sikeresen a negyedik osztállyal. Jó tanuló voltam. Utána, 1942-ben, csak az 1940-ben újra megnyílt Premontrei Gimnáziumba vettek fel – korábban, az 1920-as évek elejétől kezdve, nem is volt magyar nyelvű gimnázium a városban! Természetes, egyáltalán nem szokatlan

dolog volt számomra az akkoriban még magyar többségű nagyváros. Például vízkeresztkor románok sokan a főtér melletti Körös-partra mentek, ahol a pápa keresztet vetett be a vízbe, amelyet a februári hidegben román legények igyekeztek – sikerrel – úszva kihalászni. A románoknál maradván, meg kell még említenem az egyik gyerekkori élményemet. Dolgozott a főutcában egy Pipo nevű kitűnő suszter, aki jóslással is foglalkozott szerény honorárium ellenében. Talán négy-, vagy inkább öt éves lehettem már, amikor szüleim elvittek hozzá, hogy mondja meg a jövőmdömet. Ebből a célból ólmot öntött, ami úgy történt, hogy a spirituszfőző lángjával megolvasztott ólomdarabot hideg vízbe öntötte bele, és az így kapott amorf formából mondta meg szüleimnek a maga véleményét. Legnagyobb megdöbbenésünkre, erre már szinte nem is volt szükség: a kihűlt ólomdarab semmi mást nem mintázott, csupán egymás mellett sűrűn sorakozó fém írotoll-hegyeket. A mester megkérdezte még, hogy a szüleim mivel foglalkoznak, és mosolyogva mondta, hogy látják, a gyerek is írni fog!

Még egy különös emberrel ismerkedtem meg közelebről, városi csodadoktorral. Ugyanis az történt, ezt a fodrászunk vette észre úgy kilencéves koromban, hogy a hajam között, a fejem bal oldalán két kis fehér folt jelent meg egymás közelében, és azokon a haj fehér volt. Ettől nagyon megijedtem, különösen akkor, amikor egymáshoz közeledni, megnagyobbodni kezdtek, és a halántékomtól lefelé az arcom felé terjedni. A foltokat megnéző szakorvos közömbösen állapította meg, hogy ez bizony vitiligo, az egyik nem gyógyítható, ismert bőrbetegség... Nem viszketett ugyan, de egyre feltűnőbb lett, különösen, amikor a folt elérte a bal szemöldökömet és a halántékomat, majd emiatt a hajamban fehér tincs jelent meg. Elkezdtük keresni a megoldást, a lehetséges gyógykezelést, ami nem volt egyszerű. Szerencsénkre ráakadtunk arra a gyógykezelésből valamilyen vétsége miatt kizárt orvosra, aki ennek ellenére még járt gyógyítani, még hozzá leeresztett fedelű konfliskocsin, nagy titokban és esténként. Arra nem sikerült ugyan őt rávennünk, hogy ellátogasson hozzánk, de nagy nehezen megtudván a lakcímét, elmentünk hozzá. Nem sokat teketóriázott, jól ismerte a betegséget, és azonnal adott is egy üveg maga készítette gyógyszert, amely leginkább paradicsomlére emlékeztetett engem. Megparancsolta, hogy mindennap igyak meg belőle egy kávéskanállal. Így is tettem. (Egyelőre akkor nem is történt aztán semmi. Évek teltek még el, amikor a „gyógyíthatatlan” folt terjedése végre megállt!!)

Felötlött bennem nemcsak a magyar honvédség bevonulása, hanem az is, ami majd jóval utána következett. Megérkezett a városba maga Horthy Miklós és felesége. A főméltóságú urat és feleségét a város főterén, ahol rengeteg ember gyűlt össze, a polgármester-helyettes fogadta. Horthy Miklós a tér szélén leszállt fehér lováról, és nejével együtt felment az emelvényre, ahol kényelmes fotelek várták őket. Leülve beléjük hallgatták végig a csizmás polgármester-helyettes rövid köszöntő beszédét, amelyből mi az anyámmal keveset értettünk a gyenge hangszórók miatt. Apám nem jött ki az ünnepélyes fogadásra, ő a főméltóságú urat otthon általában csak „lovastengerésznek” nevezte, nem kedvelte németbarátsága miatt. Azt már nem tudom, hogy Horthyék Kolozsvárról jöttek-e át hozzánk Váradra, vagy előbb nálunk álltak meg, és aztán mentek tovább Erdély fővárosába.

Váradon egyébként az sem volt különös számomra, hogy a városban két nagy zsinagóga működik, vagy az, hogy két román templom áll a centrumban. Egyik volt a nevezetes Holdas Templom, ugyanis a tornyának homlokzatán forgó Hold mutatta az éppen aktuális holdállást. A város szélén, közel a Rulikovszky úti temetőhöz (nevét az 1849-ben a magyarok elleni hadakozást megtagadó és emiatt ott helyben azonnal agyonlőtt orosz tisztről kapta) működött 1940 után a hadapródiskola, ahol ismerős fiúk is tanultak. Az is élénken élt még emlékezetemben, hogy a központban állt a híres-nevezetes nagy üzletközpont, a „Sas alatt”, amelyik nevét a bejárati homlokzati íven belüli nagy, színes mozaikról kapta. Anyámmal nem is egyszer mentünk át a Kishídon az óriási vásártérre, ahová a környékbeli román és magyar parasztok hozták fel hetenként áruikat. Egyik utolsó ottani élményem volt, amikor már a második világháború kitörése után ott gyűjtve össze őket, a város zsidó származású lakosságát kísérték a csendőrök onnan a vasútra, hogy aztán vagonokba kényszerítve őket, deportálják a haláltáborokba. Akkor tűnt el két kedves, még óvodáskori barátom, Anikó és Zoli is...

Az egyik legszebb emlékem azonban a cserkészet volt. Már 1940 decemberében létrehozták, megszervezték a várad-újjvárosi református egyházkerületben a csapatot, melynek a következő évben aztán apám lett a parancsnoka. A 399-es számot és a Károli Gáspár nevet kapta. Én megkaptam a Mókus őrs vezetését. Az 1941. év eleji zászlóavatásunkon megjelent gróf Teleki Pál, a magyar cserkészet vezetője, aki kis csapatunk minden tagjával kezet is fogott akkor. Ez is örökre belevésődött gyermekkori emlékeim közé. Nyaranként gyönyörű táborozásokat szerveztünk Fugyivásárhelyen, a Körös-parton. Apám rövid parancsnoki kiképzését a budai Hárs-hegyen kapta meg 1941-ben. Parancsnoki zubbonyán büszkén viselte aztán a váradi postaműszaki berendezések megmentéséért kapott, fentebb említett kitüntetését.

Elkeseredetten emlékeztem szép házunkra, amelyet a Tarr család épített fel 1936-ban, majd amikor ők elmentek az Anyaországba, akkor sikerült azt megvennünk – részben hitelre, amelyet szüleim még a menekülésünk esztendejében is nyögtek. A szinte új házba a Vörösmarty utcai házbérletünkől költöztünk boldogan át. (Különben sem anyám, sem pedig apám soha többé nem mentek vissza látogatóba Váradra...) Tarrék ugyanis valahogyan rájöttek arra, hogy a következő esztendőben, azaz 1941-ben, már Magyarország is be fog lépni a háborúba. Mindezekről a dolgokról apámmal beszélgetve, ő némi humorral elsőnek Cseke bácsit, kedvenc váradi borbélyát emlegette, akire nap mint nap gondolt.

Legrémesebb váradi emlékeim közé tartoznak az elég gyakori légiriadók. Első alkalommal a város északi részéből a nép kiment a távolabbi Ciheresbe, bokrokkal borított dombra, és ott lapult a légiriadó lefújásáig. Második alkalommal egy vasöntő nagyiparosnak a Vörösmarty utcai gyárába kéredzkedtünk be sokadmagunkkal, és ott, az alagútnak is beillő pincében vártuk ki a légiriadó végét. Közben a vasútvonalat, de főleg annak a nagy vashídon áthaladó részét lerombolni szándékozó gépek szétbombázták a Közkórház női osztályát, ami közel esett a sínekhez. Az eredményt magam is láttam, mivel vagy egy hónap múlva ebben a kórházban operáltak meg vakbélgyulladásal. A harmadik riadó azonban otthon ért, valami miatt ugyanis iskolai szünet lehetett. Anyámmal ép-

pen a konyhánkban voltunk, amikor szirénázás közben a rádió bement, hogy „Várad, Várad, Krokodil Grósz”, és nyomban meg is jelentek felettünk a dübörgő Liberátorok. Nagyon magasan, hogy a légvédelmi ágyúkkal ne lehessen őket elérni. Egyszerre csak villanásnyi fényjelet láttunk lezuhanni az égből, és már abban a pillanatban meg is kezdődött a bombázás! Kirohantunk a házból az udvarra, ahol anyám karját felsértette egy repülő repeszdarab, és csak úgy hullottak a tégladarabok is, meg a por. Lerohantunk a pincébe, de már akkor tova is tűntek a gépek. Mesélték később, hogy egy vagy két gépet sikerült leszedniük a légvédelmiseknek, és a belőlük ejtőernyővel megmenekült pilótákat parasztok verték agyon a városszélen... A következő bombázáskor nem voltunk otthon, ugyanis a közelgő gépek híre olyan gyors volt, hogy még eljutottunk egy távoli óvóhelyre. Mire hazamentünk onnan, a velünk szemközt húzódo, túlsó oldali házsorból jóformán már egyetlen ház sem maradt.

Elhagyva végül Jászárokszállást, nem akartunk a hatalmas országúti forgalom miatt egyenesen Pestnek menni, hanem kissé északabbra vettük utunkat. A többi országút sokkal nyugodalmasabb volt, gyorsabban is tudtunk haladni előre. Átkelve a Dunán Vácot, lassan leereszkedtünk a pesti országúton Gödre. Lovaink kiválóan bírták az utat, nem volt gond az abrakkal sem. Felső-Gödön azonban nem volt már nyitva semmi, a kocsmák zárva, szálláslehetőség sehol, ugyanis a menekülők, a Pestről kimenekültek is, mindent elfoglaltak már. Ismét a társzekereken éjszakáztunk. Apámnak az volt a célja – miután erről jóval korábban levélben, majd aztán telefonon is megállapodott a főnökséggel –, hogy Szentendrére megyünk át. Ugyanis ott lakott az első feleségének, aki elhunyt még a húszas években Aradon, a húga a férjével együtt, aki hajlandó volt segíteni abban, hogy a városban helyet is kaphassunk majd. Ez alapvető dolog volt. Budapestre nem volt tanácsos bemenni szállást keresni, hiszen várható volt, hogy még a télen az oroszok, elérve a Dunát, megkezdik a főváros ostromát, ha az nem fog kapitulálni. No meg napirenden voltak már a légiriadók is. Átkeltünk hát kompon mindkét Duna-ágon és a szigeten át Szentendrére, habár nem voltunk meggyőződve arról, hogy az lesz menekülésünk végső állomása. Megálltunk a város szélén annál a villánál, melynek manzárdlakásában apám említett sógornője, Ella néni lakott a férjével. Lerakodva az udvarban a kocsinkról, elköszöntünk Huszáréktól, akik azonnal tovább is mentek két szekerükkel Nyugatra. További sorsukról nincs semmi tudomásom. Segítségük megfizethetetlen, szinte baráti gesztus volt.

A nekem kastélynak tűnő nagy villa tulajdonosa nem helybeli születésű ember volt, hanem – amint nemsokára kiderült – még 1920-ban Kárpátaljáról lejtött férfi, akit eredetileg Vinográdnak hívtak, de itt Magyarországon a nevét Borághra magyarosította. Villája az Izbégi út sarkán, nagy kertes telken állt. Mivel végeredményben ő is menekült volt annak idején, jelentős megértéssel viszonyult hozzánk, de házában nem tudott szállást adni nekünk. Súlyos fekvőbeteg leánya foglalta el a földszinti épületrész egyik szobáját (mint kiderült, fia nemrégiben halt meg), a másikon meg ő maga lakott a feleségével. Ott voltam mindenütt a felnőttek nyomában, figyeltem és füleltem. Éppen hogy a nyáron töltöttem be tizenharmadik életévet, de a megpróbáltatások kissé megöregbítettek már. Komolyabb megsejtetés nem érhet, úgy éreztem. Tévedtem.

Leültünk tehát mindnyájan a konyha hatalmas, bádoggal fedett asztalánál, a házigazda és felesége, meg apám gyermektelen rokonai, az egyik nagynikéjünkkel, Baba nénivel – no nem ebédelni, arra nem volt mód, hanem azért, hogy megbeszéljük további sorsunk alakítását. Szállás éjszakára a szemközti kisebb villában „kínálkozott” nekünk, ahonnan a tulajdonos csendőrtisztet már Nyugatra irányították szolgálatra. Hátrahagyott családtagjai, felesége és felnőtt leánya hajlandóak voltak bennünket egy éjszakára befogadni. Ezt már apám sógornője elintézte. A sógornő maga korábban valahol tisztviselő lehetett, férje pedig ügyvéd volt, aki az első világháború orosz hadifogságát is megjárta. Decemberben kiderült, hogy oroszul jól beszél, csakúgy mint természetesen maga Borágh Iván bácsi. Odafent aztán megebédeltünk, és átmentünk lepihenni az ideiglenes helyünkre. Másnap reggel már azzal várt dr. Berecz Árpád bácsi, Ella néni férje, hogy sikerült megszereznie az egyik közeli, elhagyott villa kulcsát, tehát „letelepülésünk” megoldódott. Ez a ház a Vadászy-villa volt, a városi Gyümölcscsomagoló közelében, a Sztaravodai úton, ugyanabban az utcában, mint ahol éjszakáztunk. Megnéztük ugyan, de már nem volt időnk áthurcolkodni, így aztán még egy éjszakát töltöttünk az említett családnál – aminek nem nagyon örültek. Másnapra kiderült, hogy a tulajdonos felesége és leánya visszafordultak, azaz nem mentek tovább a határról. Így kénytelenek voltunk visszaadni házuk kulcsát, és megint ott álltunk fedél nélkül. Árpád bácsi azonban nem hagyta annyiban a dolgot. A városban ugyanis ő volt az elhagyott ingatlanok felügyelője a polgármesteri hivatalban. Nélküle nem is nagyon tudtuk volna azt, hogy vajon hová forduljunk a szentendrei idegenségben. Közben megismerkedtünk még egy menekült székely csonka családdal, akik majdnem Borághékkal szemben kaptak meg egy üresen álló kis házacskát a minap, ahová két kisgyerekével a menekült édesanya beköltözhetett. Apjuk valahol a fronton volt. Másnapra számunkra is megoldódni látszott a helyzet, mint menekülteket beutaltak bennünket hivatalosan a Hunyadi utca 2. alá, olyan nagy házba, amelynek azonnal el is foglalhattuk már az egyik nagy utcai szobáját, mindjárt a kapubejárat mellett. Konyha ott ugyan nem volt, de kaptunk a háziaktól sparheltet, amelyet fel is állítottunk odabent. Úgy gondoltuk, hogy ezzel a közelgő téli fűtést is megoldjuk. A ház egyrészt egészen közel volt a szerb püspöki templomhoz, könnyű volt hazatalálni, ha az ember kiment a városba, másrészt a szomszédos nagy ház pincéje kétszintes, hatalmas labirintusnak bizonyult. Különben a háznak is volt légópincéje. A bombázásokra is fel kellett készülnünk. A front egyre közeledett.

Ez még mind nem a beilleszkedés első mozzanata volt, amelyről további, másik írásomban szeretnék majd részletesebben beszámolni olvasóimnak. A beilleszkedésre egy ideig várni kellett, méghozzá nagyon keservesen. Be kellett iratkoznom a helyi rk. gimnáziumba, ahová némi késéssel ugyan, de azonnal fel is vettek a harmadik osztályba. Kíváncsi voltam, hogy a kitűnő váradipremontrei Gimnázium után vajh' hogyan fognak bennünket, a sokfelől összeverődött gyereket ebben az iskolában oktatni. Mint kiderült aztán, a tanárok maguk is jobbára menekültek voltak.

Már október eleje volt. Úgy tűnt, hogy apámnak mégsem kell továbbmennie Győrbe, állást kapott Óbudán, az elmenekült főnök helyett végül ő lett a 3. számú postahivatal megbízott vezetője. Szokatlan volt neki, de amíg járt a HÉV, naponta

beutazhatott a fővárosba meg vissza, és ami a földolog volt, fizetést is kapott. Nagy és megoldott, jó dolgoknak tündek mindezek, de hamarosan szinte minden probléma újrakezdődött, a beilleszkedés ismét távoli illúzióknak tünd számunkra.

Utószó

1956 őszén jutottam el menekülésünk után először Váradra. Már tudtam azt, hogy házunkat a közeli vagy távolabbi román rabló szomszédok alaposan kipakolták, minden könnyen mozdíthatót elvittek belőle, kivéve a nagy bútor-darabokat, melyekért eljött később Aradról Lili, a féltestvérem (akitől apám a menekülésünkör már el sem búcsúzhatott), és szerencsésen el is szállította azokat magához. Az 1944. évi rablásról egykori szomszédunk, Bányai bácsi számolt be nekem, akit majdnem egytucatnyi esztendő után még életben találtam. A házba különben – hosszú évekre – moldvai román menekülteket kvártélyoztak be. A házunkat többé aztán már soha nem is kerestem fel. A távolból érdeklődtem szomszédaink iránt, a jobb oldali szomszédok, azt hiszem, megvoltak még, azonban az egy házzal arrébb lakott Pacsay család szintén felmenekült 1944-ben Budapestre, és hosszú évek múltán, felnöött fiaik a Magyar Televízió első ismert műszaki szakemberei lettek.

Még eltelt jó néhány év, amikor Péter fiam, aki nagyon kíváncsi volt elbeszéléseim nyomán az egykori gyermekéveim egy részének színhelyére, kereshte fel – váradi házunk helyét. Ugyanis azt lebontották, és helyére szép nagy baptista imaház épült fel...

